

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

MOTSHEANONG/PHUPJANE 2025

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwiso. (Diphoso di nne di bontshwe)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswe ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlhang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlhellia e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/ tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/ tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a abelwe matshwao ha feela lentswe le nepahetseng le sehelletswe mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswe a hlhang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka **he** botlalo.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 Ke molao o sireletsang ho phatlalatswa ha dintlha tse ikgethileng tsa motho ntle le tumello ya hae. ✓ (1)
- 1.2 Ka selemo sa 2013. ✓ (1)
- 1.3 • Tlhahisoleseding ya batho ba bang e ne e sebediswa ka tsela e fosahetseng.
• Batho ba ne ba nkelwa boahi ba bona ka boqitolo.
• Batho ba nyadiswa ba sa tsebe.
• Batho ba iphumana ba e na le mekitlane eo ba sa e tsebeng.
• Ditshwantsho tsa batho di romellwa marangranng ba sa tsebe.
• Ho kwetelwa ha bana.
• Borakgwebo ba tenang batho ka ho ba founela.✓
• Hobane ho fumanehile hore ho se ho le bobeve ho fumana dintlha tse ikgethileng tsa batho ba bang. ✓ (2)
- [Tshwaya tse pedi feela]**
- 1.4 Ba batla tlhahisoleseding ya bana bao ba batlang ho ba kwetela marangranng e be ba ya dikolong, ba thetse matitjhere hore ba ronngwe ke batswadi ba bana bao ho ba lata. ✓✓ (2)
- 1.5 Tsa batho ba etsang thobalano.✓
Tsa batho ba fumaneng kotsi ya koloi pele beng ka bona ba tseba. ✓ (2)
- 1.6 A tiisa ntlha ya hore beng ba dikgwebo tse ding, ha ba fe bareki phomolo, ba ba kgathatsa ka ho dula ba ba founela ho ba hohella kgwebong tsa bona. ✓✓ (2)
- [Ha mohlahllobuwa a sa hlahisa ntlha ya ho phehella kapa hona ho kgathatsa ka makgetlokgetlo a fuwe letshwao le le leng]**
- 1.7 Ke ho fana ka tumello ho mmuso hore o phatlalatse diphetho tsa bona masedinyaneng. ✓ (1)
- 1.8 Ba ka iphumana ba na le direkoto tsa tlolo ya molao mme ba phele ha boima. ✓✓ (2)
- 1.9 Ke tlolo ya molao hobane dinokwane di tla tseba sebaka seo bana kapa ngwana wa motho ya itseng a leng teng ebe di mo sala morao. ✓✓
[Ho ananelwe dikarabo tse ding tsa bahlahlobuwa ha feela di nepahetse.] (2)

- 1.10   • Beng ba mahlatsipa ba iphumanela ditaba tsa kotsi ka tsela e fosahetseng.✓
       • Ha ba thojwe maikutlo.✓
       • Ba ka ba le lefu la pelo.✓
       • Ba ka qetella ba hlokahetse.
[Tshwaya tse tharo] (3)
- 1.11 Matitjhere a ka ngodisa motho a le mong hore e be yena ya latang bana sekolong mme ba etse bonneta ba hore bana ba latwa feela ke batho ba ngodisitsweng.✓✓
[Maikutlo a baithuti a ananelwe] (2)
- 1.12 Monna o nka setshwantsho sa motho wa mme ya sa thabeleng ho nkuwa setshwantsho ke kahoo a itshireleditseng ka matsoho.✓✓ (2)
- 1.13 E bontsha hore ha a thaba ke kahoo a sa batleng ho nkuwa ditshwantsho.✓✓ (2)
- 1.14 Se fosahetse.
       • Molao wa *POPI* o seholla tsona ditaba tse kang tseo tsa ho nka setshwantsho sa motho a sa rate.
       • E kanna ya ba monna enwa o tlo phatlalatsa setshwantsho sa mosadi enwa marangranng ntle le tumello ya hae.✓✓✓
- [Ela tlhoko: Karabo e tshwanetse e itshelehe diketsong tsa monna, e seng tsa mosadi]
[Tshwaya tlhaloso e le nngwe feela] (3)
- 1.15 Mosadi eo a ka qosa monna eno a ipapisitse le Molao wa *POPI*. ✓ (1)
- 1.16 TEMA YA A e hlalosa mabaka a bakileng ho pasiswa ha Molao wa *POPI*, o sireletsang ho nkuwa ha dintlha tsa batho empa bona ba sa tsebe kapa hona ba sa fana ka tumello. TEMA YA B e hlahisa motho ya nkang setshwantsho sa e mong empa monga ditaba a sa rate, mme sena se tshehetse TEMA YA A. ✓✓ (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: **30**

KAROLO YA B: KGUTSUFAATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Mosi wa hubbly bubbly o senya matshwafo a motho hore a dule a hohlola✓ ebole le lentswe la motho ya tsubang le ba mahwashe.✓ E etsa hore motho a be le mofetshe wa molomo✓ hape e etsa hore marenene a tswe madi mme a be bohloko.✓ E senya sebete sa motho✓ mme e etsa hore ditsubi tsa yona di fumane mafu a tshwaetsanang.✓ E etsa hore ho be thata ho motho hore a e tlohele.✓

[Mantswe a 90]

Ka sebopoho sa dintlha

QOTSO		DINTLHA	
1	'Mosi oo ba o hulang o fetela matshwafong ka ho otloloha mme o etsa tshenyo e kgolo moo o fumanang matshwafo a motho e le matanta, malolo ka sebele. Ha matshwafo a se a senyehile, o fumane motho a se a hohlola a sa qete.'	A	Mosi o senya matshwafo a motho hore a dule a hohlola.
2	'Lentswe lona ha ke sa bua, ditsubi tsa yona o ka fumana ba hweshetsa tjee ha ba re ba a bua. Makgwaba a boyo ka kwano papisong le bona.'	B	Lentswe la motho ya tsubang le ba mahwashe.
3	'Hubbly bubbly le sikarete ke diyathoteng di bapile nobane bobedi ba tsona di entswe ka nikothine e shwarisang motho mofetshe wa molomo. O ka fumana melomo ena e le mafubedu ebole e le dibebe.'	C	E etsa hore motho a be e mofetshe wa molomo.
4	'Ka lehlakoreng le leng e baka tshenyo e kgolo mareneneng a motho. Marenene ana o tla fumana a le mafubedu ebole a qhitsa madi. Bohloko ba ona e le bo mona bo tswang ka ditsebe.'	D	E etsa hore marenene a swe madi mme a be bohloko.
5	'O tla fumana sebete sa motho se butswitse ke mosi wa sehlahiswa sena. Motho wa teng o kgutsufaletsa matsatsi a ho phela hobane ha sebete se fela, motho a ka hlokahala ka ho panya na leihlo.'	E	E senya sebete sa motho.
6	'... o tla fumana di sielana sebaka ho hula tjhupu e e nngwe mme sena se di beha kotsing ya ho fumana di na le mafu a tshwaetsano a kang lefuba, covid le a mang.'	F	E etsa hore ditsubi tsa yona di fumane mafu a tshwaetsanang.
7	'E tshwana le sikarete ka hore ha o itlwetsa yona ho thata hore motho a ka e tlohela. Motho o e batla ka mahlo a matsho.'	G	E etsa hore ho be thata ho motho hore a e tlohele. Palo ya mantswe (67)

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyelletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

Qotsa: Polelo ha e ntse e le jwalo kaha e tswa temeng.

Polelo e fokoditsweng feela dikotwana tsa mantswe empa e ntse e na le tlhahlamano e tshwanang ya mantswe ho tswa temeng.

Ntlha: Polelo e bopilweng ka tsela e fapaneng le ya sethatho feela e ntse e arabela potso.

Polelo e nang le tlatsetso ya mantswe a mang kapa tshebediso ya mahlalosonngwe feela e ntse e arabela potso.

- Kabo ya matshwao:**

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo
- Matshwao kaofela: 10

- Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3

- Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotsa di le jwalo:**

- Diqotsa tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
- Diqotsa tse 4–5: fana ka letshwao le 1 bakeng sa puo
- Diqotsa tse 2–3: fana ka matshwao a 2 bakeng sa puo

Dintlha	Tse iqapetsweng	Tse qotsitsweng di le jwalo
Matshwao a dintlha		
Matshwao a puo		
Matshwao		
Matshwao ohle		

ELA TLHOKO:

- Palo ya mantswe:**

- Batshwai ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
- Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihla palong ya mantswe e behilweng, ebe o emisa moo.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	tsamaya	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA DIBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO****Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabo tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaelo.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananel a tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 Ke hobane ho amohelwa botlhalentlhajana ba tsebang papadi ya tjhese.✓✓ (2)
- 3.2 C/itshepile✓ ✓ (2)
- 3.3
  - Mongolo o moholo o thusa ho hlakisa/qatsohisa papadi ya tjhese.
  - Le thusa ho hohela mofeta ka tsela ya ratang papadi ya tjhese.
  - Ho qoba mela e melelele ya baithuti ba batlang ho ingodisa yunivesithing eo. ✓✓
 (2)
- [Tshwaya e le nngwe feela. Dikarabo tsa baithuti tse nang le moelelo o utlwahalang di ananelwe]**
- 3.4 Ke hobane ha o kena feela websaeteng o fumana dintlha kaofela tseo o di hlokang mabapi le unibesithi eo.✓✓ (2)
- 3.5 Leha theko ya ho bapatsa ka bilboto e phahame haholo, e nnetefatsa hore batho bohole ba tsamayang ka maoto le ka dipalangwang ba hohelwe mme ba kgone ho e bona ba sa le hole. ✓✓ (2) [10]

POTSO YA 4

- 4.1 O bontsha boitshetleho bo renang khathunung e leng tlhokeho ya mesebetsi leha batho ba ithutile.
 O bontsha hore ke baithuti ba dikete tse 24 ba batlileng ho ipetlela bokamoso bo kganyang empa ke moo ba folletse tjheletana e nyane ka ho fetisia, e sa tlo kgona ho fihlella tjhelete eo ba e sebedisitseng ho fihlella boemo bona ba thuto. ✓✓ (2)
- 4.2 D/Kgauhelo ✓✓ (2)

- 4.3 Taba kgolo ke ho re bontsha hore tlhokeho ya mesebetsi ke pharela ya setjhaba ka kakaretso, e re ama ka ho tshwana.
E re bontsha hore boholo ba batho ba anngweng ke tlhokeho ya mosebetsi ke batho ba batsho.✓✓✓
[Tshwaya e le nngwe feela] (3)
- 4.4 Khathunu e totobatsa hore moaparo wa bona ke wa batho ba rutehileng feela leqeme ke le leholo la mesebetsi jwale ba tlameha ho folla tjhelete e nyane ya kerante.✓✓✓ (3)
[10]

POTSO YA 5

- 5.1 O ne a ngoka bamamedi ka sepheo sa hore ba tle ba mamedisise puo ya hae e tlang ho ba lemosa ka mathata ao setjhaba sa Afrika Borwa se fetileng ho ona ka selemo sa 2022. ✓✓ (2)
- 5.2 Ka sepheo sa ho bontsha hore ka dinako tse ding batswadi ba ba motlotlo ha bana ba phethetse moetlo wa thuto ya thabeng ka katileho empa ka dinako tse ding thabo ya bona e fetoha maswabi le tsharelo ha bana ba bona ba se ba hlokahalla mophatong moo. ✓✓ (2)
- 5.3 E loketse phethelo ya tema ena kaha o fana ka kgothatso hodima mathata a hlahetseng MaAforika Borwa hore a tla feta le ona.✓✓✓ (3)
- 5.4 Dikoduwa tse sisimosang mmele ke maemo a tlhaho a tlisang mahlomola setjhabeng. Mopresidente o bua ka maemo a sa jeseng ditheohelang a bakileng maemo a tsitsipano Aforika Borwa.✓✓✓ (3)
[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C:
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA:

30
70